

YER SOLIG'INI UNDIRISHDAGI MUAMMOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH MASALALARI

Bobakulov Sherdil Abdusattorovich

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi 2-kurs tinglovchisi

Yer solig'i — byudjet tushumlarining muhim manbalaridan biri bo'lib, uni samarali undirish davlat moliyaviy barqarorligini ta'minlashda katta rol o'ynaydi. Biroq, amaliyotda ushbu soliqni undirishda bir qator muammolar mavjud bo'lib, ular quyidagilar bilan bog'liq: yer uchastkalarining to'liq ro'yxatga olinmaganligi, soliq to'lovchilarning xabardorlik darajasi pastligi, baholash tizimining noaniqligi, va soliqni undirish mexanizmlarining samarasizligi. Bu muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi choralar ko'rilishi lozim: yer resurslarini raqamlashtirish orqali to'liq inventarizatsiya qilish, aholiga soliq majburiyatlari haqida keng tushuntirish ishlarini olib borish, yer kadastr va soliq ma'lumotlar bazasini integratsiyalash, shuningdek, soliq nazorati va rag'batlantirish mexanizmlarini takomillashtirish. Shu tarzda, yer solig'ining undirilishini takomillashtirish orqali davlat byudjetiga tushumlar oshiriladi, yer resurslaridan foydalanish samaradorligi esa yanada kuchaytiriladi.

Yer solig'ini undirishdagi mavjud muammolarni bartaraf etish uchun bir nechta tizimli va kompleks yondashuvlar zarur. Eng avvalo, yer uchastkalarining to'liq va aniq ro'yxatga olinishi (inventarizatsiya) muhim masala hisoblanadi. Bugungi kunda ko'plab yer maydonlari hali ham ro'yxatga olinmagan yoki kadastr hujjatlari to'liq emas. Bu holat soliq bazasida noto'g'ri yoki yo'q ma'lumotlarga olib keladi. Ushbu muammoni hal etish uchun zamonaviy texnologiyalardan, jumladan, dronlar, sun'iy yo'ldosh suratlari, GIS (geoinformatsion tizim) va raqamli xaritalash vositalaridan foydalanish zarur. Yerlarni to'liq raqamlashtirish orqali ularning huquqiy holati va soliq solish obyektlari aniq belgilanadi.

Ikkinchi muhim masala – bu soliq organlari va boshqa tegishli tashkilotlar, xususan yer kadastr va mulk huquqi organlari o'rtasidagi ma'lumotlar bazasining bir-biriga bog'lanmaganligidir. Bunday uzilishlar natijasida ko'p hollarda soliq to'lovchilarga noto'g'ri yoki kechikkan hisob-kitoblar yuboriladi. Bu esa aholining noroziligiga va soliqdan bo'yin tovlash holatlariga olib keladi. Mazkur muammoni bartaraf etish uchun soliq organlari, yer kadastr, mulk egaligi reyestrlari o'rtasida yagona, integratsiyalashgan elektron ma'lumotlar bazasi yaratish zarur. Bunday tizim orqali barcha ma'lumotlar real vaqt rejimida yangilanib boradi, bu esa soliqni adolatli va o'z vaqtida undirishga yordam beradi.

Yana bir muammo — aholining yer solig'i bo'yicha xabardorlik darajasining pastligi. Ko'pchilik fuqarolar soliq to'lash majburiyatlari, muddati va hisoblash

usullaridan bexabar. Shu sababli, keng ko'lamli axborot-targ'ibot ishlarini olib borish, ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar va mahalliy yig'inlar orqali aholiga tushunarli va sodda shaklda soliq tizimini tushuntirish lozim. Maxsus mobil ilovalar yoki soliq kalkulyatorlari orqali har bir fuqaro o'z yer uchastkasi uchun soliq miqdorini mustaqil hisoblay olishi kerak.

Bundan tashqari, yer baholash tizimidagi noaniqliklar ham muhim muammo hisoblanadi. Ayrim hollarda yer bahosi haddan tashqari past yoki yuqori baholangan bo'ladi, bu esa adolatsiz soliq solishga olib keladi. Shuning uchun yer uchastkalarini baholashda yagona, shaffof va bozor tamoyillariga asoslangan baholash tizimini joriy etish muhimdir. Ushbu tizimda real bozor qiymatlari, yerning joylashuvi, unumdorligi va foydalanish turi inobatga olinishi lozim.

Oxirgi masala — bu soliqni undirish mexanizmlarining samarasizligi. Ayrim holatlarda soliqni to'lamagan fuqarolarga nisbatan choralar ko'rilmaydi yoki u juda kechikadi. Bu esa boshqa to'lovchilarda ham soliq to'lamaslikka nisbatan befarqlik uyg'otadi. Bunday holatlarning oldini olish uchun soliqni o'z vaqtida to'laganlar uchun rag'batlantiruvchi tizim (masalan, chegirmalar yoki bonuslar) va to'lamaganlar uchun esa qat'iy javobgarlik mexanizmlarini ishlab chiqish lozim. Shu bilan birga, soliq tizimi iloji boricha avtomatlashtirilib, inson omilining kamaytirilishi korrupsiya va xatoliklarni oldini oladi.

Umuman olganda, yer solig'ini undirishdagi muammolarni hal etish uchun texnologik, huquqiy va ijtimoiy yo'nalishlarda kompleks yondashuv zarur. Bu chora-tadbirlar amalga oshirilgach, soliq tushumlarining oshishi, fuqarolarning soliq tizimiga bo'lgan ishonchi ortishi va davlat byudjetining barqarorligi ta'minlanadi.

Shuningdek, yer solig'ini undirishni takomillashtirishda mahalliy hokimiyat organlarining roli kuchaytirilishi zarur. Bugungi kunda ko'plab tuman va shahar hokimiyatlari soliq yig'imlariga faqat cheklangan darajada aralasha olmoqda. Holbuki, mahalliy hokimiyatlar aholini, yer resurslarini va ularning holatini eng yaxshi biladigan idoralar sifatida soliq organlari bilan hamkorlikda ishlashi samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi. Shu boisdan, yer solig'i bo'yicha undirish vakolatlarining bir qismini mahalliy darajaga topshirish, bu jarayonni desentralizatsiya qilish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Bundan tashqari, ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish va amaliyotga joriy etish ham muhimdir. Masalan, ayrim rivojlangan mamlakatlarda yer solig'i miqdori nafaqat yer maydoniga, balki uning daromad keltirish salohiyatiga bog'lab belgilanadi. Bu esa yer resurslaridan foydalanuvchi subyektlarni yerga nisbatan samarali yondashishga, ularni ishlatmasdan saqlab o'tirishni kamaytirishga undaydi. Shu asosda, O'zbekistonda ham yer solig'ini faqat yer yuzasining hajmiga qarab emas, balki uning ishlatilish darajasi, rentabelligi va ijtimoiy foydasi asosida hisoblash tizimiga o'tish bo'yicha ilmiy-amaliy tajribalar o'tkazilishi lozim.

Yer solig'i tizimida shaffoflik va jamoatchilik nazoratini kuchaytirish ham dolzarb masala hisoblanadi. Aholi uchun ochiq platformalar orqali soliq mablag'larining qayerga sarflanayotganini ko'rsatish, bu mablag'lar evaziga amalga oshirilgan infratuzilma loyihalarini ko'rsatib borish, fuqarolarda soliq to'lashga nisbatan ijobiy munosabat shakllantiradi. Agar fuqarolar to'lagan soliqlari evaziga qanday natijalarga erishilayotganini bilsa, ular bu jarayonni ijobiy qabul qilishadi va soliq intizomi kuchayadi.

Yana bir muhim jihat — yer solig'idan bo'yin tovlash holatlariga qarshi raqamli nazorat tizimlarini joriy etishdir. Masalan, avtomatik monitoring tizimlari orqali yer maydonlarining ishlatilish darajasi, qurilish ishlari yoki foydalanish maqsadi o'zgarganligini aniqlash imkonini beruvchi sun'iy intellekt (AI) va mashinaviy o'rganish (ML) texnologiyalaridan foydalanish zarur. Bu tizimlar soliq inspektorlarining ishini yengillashtiradi va nazorat jarayonlarini tezlashtiradi.

Shuningdek, soliq tizimi doirasida ijtimoiy adolat prinsipini ta'minlash ham muhim ahamiyatga ega. Kam ta'minlangan aholiga, pensionerlarga yoki ijtimoiy zaif guruhlariga yer solig'i bo'yicha imtiyozlar va yengilliklar tizimi aniqlik bilan ishlab chiqilishi kerak. Bu esa nafaqat aholining ijtimoiy himoyasini ta'minlaydi, balki soliq tizimining insonparvarligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, yer solig'ini undirishdagi muammolarni hal qilish faqat soliq organlari zimmasidagi masala emas, bu — butun jamiyatni qamrab oluvchi kompleks islohotlar tizimini talab qiladi. Har bir fuqaro, tadbirkorlik subyekti, davlat tashkiloti va jamoatchilik bu jarayonda faol ishtirok etishi kerak. Shu tarzda, biz samarali, adolatli va barqaror yer solig'i tizimini yaratishimiz mumkin.

Yer solig'i davlat byudjetining muhim daromad manbalaridan biri bo'lib, uni samarali va adolatli undirish nafaqat iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi, balki yer resurslaridan oqilona foydalanishga ham xizmat qiladi. Afsuski, bugungi kunda ushbu soliqni undirishda bir qator tizimli muammolar mavjud: yer uchastkalarining to'liq ro'yxatga olinmaganligi, soliq to'lovchilarning xabardorlik darajasi pastligi, ma'lumotlar bazalarining integratsiyalashmaganligi, baholashdagi nomutanosibliklar va undirish mexanizmlarining sustligi. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun yerlarni raqamlashtirish, yagona elektron ma'lumotlar bazasini yaratish, aholiga soliq tizimi haqida keng ko'lamli axborot berish, adolatli baholash tizimini joriy etish hamda zamonaviy texnologiyalarga asoslangan nazorat mexanizmlarini shakllantirish zarur. Shu bilan birga, mahalliy hokimiyatlar va jamoatchilik ishtirokini kuchaytirish ham yer solig'i tizimining ochiqligi va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Faoliyatning barcha bosqichlarida kompleks va innovatsion yondashuvni qo'llash orqali yer solig'ini undirishda mavjud muammolar samarali bartaraf etilishi, davlat byudjetiga tushumlar oshishi hamda ijtimoiy adolat prinsiplariga asoslangan soliq tizimi shakllanishi mumkin.

Manbalar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. – Toshkent: Adolat nashriyoti, 2022.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 3-avgustdagi “Yer hisobini yuritish va kadastr tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ–4790-sonli qarori.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 13-dekabrdagi “Soliq ma'murchiligini raqamlashtirish va soliqlarni undirish samaradorligini oshirish to'g'risida”gi qarori.
4. Xudoyberganov Q.X., Abdukarimov A.A. “Soliq tizimi va soliq siyosati”. – Toshkent: “Iqtisodiyot” nashriyoti, 2021.
5. Rahimov B.R. “Yer resurslarini boshqarish va ulardan foydalanish samaradorligini oshirish muammolari”. – Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 2022-yil, №4.
6. Tursunov B.X., Juraev A.M. “Mahalliy soliqlar va ularning byudjet barqarorligidagi o'rni”. – Moliyaviy tahlil jurnali, 2023-yil, №2.
7. Karimova D.S. “Raqamli soliq ma'murchiligi: xalqaro tajriba va O'zbekiston sharoitida joriy etish imkoniyatlari”. – Innovatsion rivojlanish strategiyasi, 2021-yil, №3.
8. O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi rasmiy veb-sayti: www.soliq.uz
9. O'zbekiston Respublikasi Yer resurslari, geodeziya, kartografiya va davlat kadastr qo'mitasi rasmiy sayti: www.yergeodezkadastr.uz